

PUDELKIRJADE SERVAPIDI KÄIGUD: INTERLITTERARIA 12 IDENTITEETI OTSIMAS

Interlitteraria 12. 2007. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 433 lk.

Möödunud aasta lõpus ilmus Interlitteraria vabateemaline, 12. number, mis on pühendatud kahele Eesti Võrdle-va Kirjandusteaduse Assotsiatsiooni (EVKA) tegevust kas otseselt või kaudselt toetanud kirjandusteooria suurkujule, kes on meie hulgast kahjuks tänaseks lahkunud: ICLA presidendile Tania Franco Carvalhalile ja Haljand Udamile. Jüri Talvet meenutab saatesõnas Tania Franco Carvalhali kui erakordselt sooja ning siirast inimest, kelle teod olid kooskõlas tema peamise

uurimisteemaga äärepealsusest ja „teisest”. Haljand Udam ei kuulunud küll kunagi EVKA-sse, kuid tema tegevus kulges sellega paralleelselt ning tema panus veel ilmumata maailmakirjanduse monograafia koostamisel oli hindamatu. Sellisel tasemel india, iraani, araabia ega türki kirjanduse ülevaateid ei ole hetkel Talveti sõnul kahjuks võimaline kirjutama ükski teine Eesti kirjandusteadlane.

Interlitteraria vabateemaline number koondab endasse 28 artiklit nii vanema kui ka noorema põlvkonna kirjandusuurijatelt, kellest paljud on oma ala tipud ja tuntud laialdaselt kogu

maailmas. Jüri Talvet avaldab saatesõnas lootust, et XXI sajandi Eesti näeb noort põlvkonda, kes kõnniks Haljand Udami ja Tania Franco Carvalhali jälgedes.

Interlitteraria 12. numbrit lugedes võib kindlalt väita, et selline põlvkond on peale kasvamas. Huvitava vaatenurga, sidusa ülesehituse ning „liigse vahuta” keele poolest paistsid silma Jaak Tombergi, Katre Talviste ja Katrin Ennuse (suur)linnateemalised artiklid, mis on inspireeritud kohalikest oludest ning vaatavad asju eurooplase pilguga. K. Talviste ja K. Ennuse käsitlevad sama ajajärgu (XX sajandi alguse Eesti) luuletajate suhet linnaga ning viitavad mõlemad kas otse või kaude Tuglase väitele, et eestlane tunneb suurlinna ning seetõttu ka „õiget” modernismiängi ainult teoreetiliselt, sest suurem osa Eesti linnu olid siis ning on enamjaolt praeguseni Euroopa mõistes külad ning suurlinna ei ole Eestis ka siiani. Heiti Talvik ei käinud kunagi välismaal, aga linnaeluga rahulolematut jutustajahäält on tema luuletustes sageli kuulda. Talviku luules ei olevatki kontrast linna- ja maaelu vahel seotud niivõrd kohaga, kuivõrd ajaga, vastandades morni hetkeseisu „helgele minevikule”. Kui Talviku linnatusk põhineb peamiselt Pärnu ja Tartu kogemusel, siis K. Talviste uurimisalune Johannes Semper tudeeris noorpõlves koguni viies Euroopa suurlinnas – Peterburis, Moskvast, Berliinis, Roomas ja Pariisis – ning seetõttu oli ta üks esimesi, kes tõsisemalt oma loomingus modernismi-ilminguid mõista püüab, iseäranis suurlinna elustiili, linnarütmi, uusi tajumooduseid ning nende mõju kirjani-kele. Talviste annabki oma nõtkes artiklis ülevaate Semperi põlevast ambivalentsest suurlinnaarmastusest ning selle avaldumisvormidest.

J. Tomberg kasutab kirjandusteoreetikust kui niisugusest kõneldes oma ingliskeelses artiklis läbivalt naissoost

asesõna *she*, mis on levinud võte feministide loomes. Aga see ei ole artikli peamine väärtus. Ta analüüsib julgelt ja latusalt (post)modernistliku subjekti suhet linnaga ning väidab, et inimene ei olegi suurlinnas mitte subjekt, vaid hoopis objekt, tema isikupära ja vaba tahe asuvad temast väljaspool ning „tuba teab” ja linn mõtleb tema eest. Sellest lähtepunktist väidab Tomberg (ja siinkirjutaja on temaga tuliselt nõus), et ulmekirjanduse palju kirjutud üheplaanilised, isikupärata tegelased muutuvad selles kontekstis järsku stilistiliselt oluliseks, ning kinnitab, et see on ulmekirjanike teadlik kirjanduslik võte. Ulme on asjata aastakümneid „päris kirjanduse” hulgast välja arvatud suuresti just „psühholoogilise mõõtme” puudumise tõttu.

Lauri Pilteri teema on üsna ootamatu: tavapärase palavuse, hullumeelsuse ja ängi asemel lahkab kriitik William Faulkneri teostes koomikat ja tragikoomikat hiaatuse ehk „tardunud hetkede” kaudu. Ta toob paralleele Shakespeare'i teostest ning demonstreerib elegantselt, et sellised peatused narratiivis samaaegselt nii võimendavad kui ka kahandavad teose dramaatilist efekti, aeglustavad hetkeks sündmuste käiku ning näitavad vilksamisi tegelas(t)e psühholoogilisi varjukülgi. Põnev lugemine.

Tavapärased on värskes Interlitteraria numbris rohkelt esindatud ka kirjandusteooria rahvusvaheliselt tuntud suurkujud.

Mohit K. Ray sulest pärineb elegant-selt terav artikkel *rasa*'st, millel on võimalik eristada kaheksa esinemisvormi ning mis sarnaneb paljuski Aristotelese teesiga, et mõjusa kirjandusteose kaudu kogevad lugejad esteetilist naudingut. Aristotelese lähenemine on aga artikli autori arvates liialt kitsas, sest naudinguliikide klassifikatsioon ei saa kunagi olla ammendav. Autor annab võluva ning põhjaliku ülevaate india kirjandusteade laste rikkalikust panusest luule

naudinguprintsiibi uurimisse, tuues paralleele ka samal ajal Euroopas toimunuga.

Mitu artiklit keskendub identiteedi loomele. Monica Spiridon vaatleb ajalugu ning lugu identiteediloome vahendina Kreeka-Türgi sõja järgses Väike-Aasias briti kirjaniku Louis de Bernières'i ning ameeriklase Jeffrey Eugenidese peaaegu samaaegselt ilmunud romaanide näitel. Ajalugu kui lugu, vastastikused peegeldused, stereo- ja arhetüübid, „teine”-olemine mängivad kaasa jutustuse abil oma mina otsijale tolles ajalooliselt läbipõimunud kultuuride segadikus.

Rein Veidemann otsib oma artiklis eesti kirjandusele tähendust ning peab nentima, et kirjandusel ei ole enam suurt „ravivat”, ühendavat sotsiaalset mõju, mille kaudu eestlane end defineeriks, nagu ta seda varem, eriti kriisi- perioodidel, tegi. Paraku hinnatakse kirjanduse sotsiaalset tähendust pigem meedia- ning müügieðu alusel.

Madina Tlostanova analüüsib rassidevahelist erotitsismi ning tänapäeva koloniaalset sugudesüsteemi peaaegu samade terminitega: vastastikune silmitsemine kõverpeeglite rãgas, *subaltern*, valgete häbi ja mustade läbipaistmatus, koloniseerijate (himur) maskuliinne vaatepunkt alistatud (vägistatud, feminiinsete) rahvaste esindajate üle, mille puhul peamine toimetulekuvõis on vägivallale samade vahenditega vastamine.

Caroline de Wagteri nõtkelt aktuaalne artikkel diasporaaidentiteetidest etniliselt kirjus Kanadas kirjeldab niiõelda „nahkhiireseisust” postkolonialistliku teooria seisukohast. Nimelt ei kuulu Kanada de Wagteri sõnul europiidsesse „esimesse maailma”, aga ei ole samas ka piisavalt vaene, et olla kolmanda maailma riik, olles niisiis mingi vahepealne, „teine” maailm, ei lind ega loom – justkui nahkhiir [minu määratlus – A. N.]. Immigrantide identiteet on

eriti huvitav, sest tegelikult on Kanadas ju kõik immigrandid. Aga varasemad saabujad ekspluateerivad hilisemaid tulijaid ning näiteks XX sajandi lõpul Jamaicalt paremat elu otsima tulnud doktorant ei saa isegi põrandapesijana tööd, sest „peseks ilmselt Kanada põrandaid vale aktsendiga”. Ida-Aasia- ja Kariibi-kanadalaste ebamäärane staatus ei ole de Wagteri sõnul ei üdini positiivne ega negatiivne, vaid pulbitsev ning üha uute hübriidvormide abil ennast defineeriv.

Liisa Saariluoma vaatleb tegelaste identiteedi arengut XVIII sajandi romaanides, kus samm-sammult toimus üleminek konstantselt karakterilt isikule, kes sündmuste käigus arenema ning muutuma hakkas, peamisteks näideteks Robinson Crusoe, keda üksikul saarel veedetud 29 aastat kuidagi ei mõjutanud, ning Wilhelm Meister, kes küpseb loo käigus kindlaks karakteriks.

Siinkirjutaja silmaringi laiendas Marisa Kõrbizi nauditav analüüs tegelaste grotesksest võõrandumisest Anton Pashku teostes. A. Pashku eristub teistest albaania kirjanikest originaalse kujutamiseviisi poolest. Nimelt ei kirjeldata tegelasi üldse, neile ei anta tavaliselt isegi nime, ainus eristav tegur on riietuse värv. Neil ei ole sisemist mõõdet, kogemusi ega kannatusi, neid kujutatakse üdini groteskses võtmes, et luua pilt fragmentaarsest, eksinud ning paljukannatanud olendist, kelle puhul elu ja surm ei mängi olulist rolli. Surma vari on nende peal juba ammu enne elutsükli lõppu.

Omaette ploki moodustavad kolm tõlketeemalist artiklit. Jüri Talveti kirjutis tänapäeva tõlkefilosoofia teemal mediteerib tõlkija „nähtamatuse” või siis „kannibalismi” üle ja leiab, et suund on sümbiootilise, androgüünse tõlkefilosoofia poole. Enam ei ole tegemist alista- taja-alistatava suhte, vaid nn „armu- suhtega”, kus üks ei neela teist alla. Reet Sool analüüsib samalaadses võt-

mes Ants Orase tõlkeid, kelle arvates peavad tõlked esmajoones „luuletised” olema ning originaali meeleolu ja „muusikat” edasi andma. Artikli lõpus toodud kolm tõlkenäidet on igauks kui erinev armastusavaldus E. A. Poe’le.

Chon Young-Ae artikkel Paul Celani ja Jizchak Katzenelsoni retseptsioonist Koreas lummab sügava ning samal ajal hästi jälgitava analüüsiga. Derridast ja Goethest inspireeritud mõtisklus maailmakirjanduse olemusest, keele jõust ja sõnade aegumistähtajast, luulest kui pudelkirjast, mis jõuab „südameranda” erinevates maailmajagudes. Chon Young-Ae artikkel on kui elegiline poeem teoorias mõttetu vägivalda hukkamõistuks ning samal ajal ülemlaul kvaliteetse kirjanduse kiituseks. Kirjandus ei tohi autori sõnul olla pelgalt jalutuskäik haljal aasal, vaid ta peab jõudma ka kõige raskemini läbitavasse piiri-

alasse, ääremaale, serva peale, sest ainult nii saab maailmakirjandus oma veerepealsetelt jalutuskäikudelt kogutud kildudest kokku panna uue maastiku ning seega kirjanduse piire nihutada, samal ajal vastu pannes meedia agressiivsusele, kapitalismi ja ideoloogiate reklaamikampaaniaile.

Selle artikli põhisõnum võtabki tegelikult kokku seekordse Interlitteraria numbri põhiolemuse: keele ja kirjanduse jõuga ületatakse enamik kunstlikke võimu-, tähtsus- ja suuruspiire.

Kaheteistkümnnes, nime poolest vaba-teemaline, sisult peamiselt identiteediloomele ning diasporaaängile keskenduv Interlitteraria number väärrib kaanest kaaneni läbilugemist ning igale kirjandus- ja kultuurihuvilisele soovitamist.

ANNELI NIITSOO